

Gondolatok a szövegtípus és a szövegműfaj fogalmáról és egymáshoz való viszonyáról

(Hozzászólás)

1. A szövegtan nyelvelméleti és alkalmazott nyelvészeti gyakorlatában egyaránt, a mai napig, bár széleskörűen használt terminust képez a *szövegtípus* és a *szövegműfaj*, ezen szakkifejezések fogalmi státusának, összefüggéseinek és funkcionális alapú elkülönítésének, elkülöníthetőségének tisztázását illetően vajmi kevés elméleti megalapozottságú és validitással rendelkező megállapítást olvashatunk. Jelen rövid tanulmány célja, hogy felhívja a figyelmet a két, funkcionális státusában összefüggő és egyúttal skópuszában, jellegében eltérő fogalom viszonyrendszerét illető kapcsolatokra, azok módozataira és sajátosságaira.

A különféle szövegtani elméleteket reprezentáló modellek zöme abban a tekintetben megegyezik, hogy a szövegtípus, fogalmának skópusza és tartalma szerint, alapvetően a nyelvtudomány, illetve a szövegvilág szélesebb terjedelmű szemléletében a multimedialitás fogalmi rendszerét kutató és értelmező szövegszemiotika vizsgálati területeihez, míg a szövegműfaj, a terminus tradicionális fogalmi bázisának megfelelően, elsősorban az irodalomtudomány tárgyköréhez tartozó fogalom. Utóbbit illetően a nézetrendszerek, modellek nagyrészt megegyeznek, az előbbi, azaz a szövegtípus fogalmának tekintetében azonban az idő előrehaladtával egyre radikálisabbak a személetbeli eltérések. Áttekintve a releváns szövegtani, elsősorban szövegnyelvészeti szakirodalmat, azt láthatjuk, hogy kevés, elsősorban német nyelvű forrás kivételével (GROSSE 1974; GÜLICH–RAIBLE 1975; HEINEMANN 2000) a szövegtípus fogalma és annak funkcionális relevanciája jórészt a mai napig definiálatlan maradt. Ugyanakkor a terminus szó szerinti értelemben vett használatát természetesnek tartották/tartják a témával foglalkozó kutatók, munkáikban tulajdonképpen szabadon váltakozva felcserélik a *szövegfajtá*val. (Erre vonatkozóan lásd pl. TÁTRAI kritikai észrevételét, 2006: 216.) Ezt a gyakorlatot én helytelenítem, azon az alapon, hogy nézetem szerint a szövegtípus és a szövegfajta fogalmának skópusza mélységében eltér egymástól.

A szövegtípus fogalmának körülírását feltétlenül a *szöveg*, a *szövegi* és *g* mibenlétének, fogalmának alapvető tisztázásával kell kezdeni, amivel kapcsolatban ugyancsak megoszlanak a kutatói és alkalmazói vélemények, attól függően, hogy mely szövegtani iskola modelljéről van szó. Az egyszerűség kedvéért, a jelen hozzászólás céljaira én a következőképpen definiálom a *szöveg* fogalmát, a szövegség megnyilvánulását: Kommunikatív bázisú rendszer produktuma, amit belső (rendszerében megnyilvánuló) és külső (értelmezői által képzett) koherencia jellemez, s melyet belső összetartó elemeinek alsóbb szintjein a fűzőelemek és a jelentés-bázisú kohézió funkcionális alapú megvalósulása, illetve a létrehozónak erre való törekvése határoz meg. Reprezentációjukat tekintve léteznek nyelvi, zenei, képi, mozgást megjelenítő művészi (pl. balett, tánc) és egyéb, szemiotikai

bázisú szövegek. Mivel a szövegprodukciónak előbb tételezett valamennyi megjelenési formáját áthatják a szövegesség esszenciális sajátosságai, úgymint a kommunikatív tartalom kivetítésének és a kifejezés intencionalitásának, a gondolatközlés társas jellegének megnyilvánulása, ezért – többek között – a fenti tételek képezik a szövegmegjelenítés alapvető típusait. A szövegtípus-rendszer alapvetően hierarchikusan hálózatos szerkezetű, a fő reprezentációs típusok hatókörébe számos altípus tartozik, melyek szintén további altípusokra oszlanak, illetve oszthatók a szövegprodukciónak tartalmi, formai, kontextuális beágyazottságú tényezőinek, a létrehozó társas környezetének, szociokulturális bázisának függvényében. Valamennyi szövegtípust a belső rendszerét átható sajátosságos formai reprezentáció jellemez. TOLCSVAI NAGY (2006: 67) fogalmi, funkcionális, kontextuális alapokra helyezett megközelítést nyújt a szövegtípus jellegéről, kiemelve a szövegprodukciónak a világismereti tényezők megvalósulásának, illetve megvalósításának aspektusát, hozzá kapcsolódóan a konvencionálizáltság közösségi, szociokulturális alapjait. Nézetem szerint ezekhez a tényezőkhöz lenne köthető a GOFFMAN (1974) által leírt konceptuális keret-analízis metodikája. A szöveg és típus viszonyait, a szövegtípológiát illető hazai kutatásokkal foglalkozó kötetben (TOLCSVAI NAGY szerk. 2006) megjelent további tanulmányok taglalják a szövegtípus fogalmának kognitív alapjait (HÁMORI 2006: 160; TÁTRAI 2006: 212); a nyelvészeti pragmatikában elméleti szinten körülírt, ugyanakkor kísérletes, empirikus alapon a hazai szakirodalomban ez ideig még nem kellő mélységben elemzett, korpusz-nyelvészeti eszközökkel még nem feltárt és kontrollképpen kognitív pszichológiai tekintetben nem kellőképpen igazolt prototípusosság, a sémaszerkezeti bázis és sajátosságok felvetése mellett. TÁTRAI (2006: 225) érvelése meggyőzően mutat rá arra, hogy a magasabb fokú interakciós jelleg a prototípusosság magasabb fokát eredményezi a narratív diskurzusokban.

A nyelvi szövegekkel foglalkozó szövegtani szakirodalomban a nyelvi reprezentáció belső tartalmi és kontextuális, nyelvhasználati tényezőinek alapján tipizálják a szövegeket, meglehetősen egyenetlen módon tárgyalva az egyes, típusként azonosított szövegformációkat. Megítélésem szerint ez a visszás helyzet csak úgy kerülhető el, ha rendszerelméleti eszközökkel írjuk körül a típus fogalmát, ahogy azt például LINDA WETZEL teszi monografikus tanulmányában (2008). A funkcionalista szemléletű kognitív nyelvészet a *t í p u s* (type) fogalmát úgy kezeli, mint a tartalmi és konstrukciós tekintetben hatóköre alá eső *p é l d á n y o k* (tokens) összességét. Számos kutató úgy véli, hogy a típus és a példány viszonya szummatív jellegű, ami azt jelenti, hogy a típus és a dominanciája alá eső példányok meghatározó tartalmi és formai jegyei között teljes mértékű a megfelelés. Arra, hogy a viszony jellege nem teljesen ilyen, a prototípus-elméleti, kognitív pszichológiai kutatások mutattak rá a múlt század 80-as éveitől kezdve.¹ Hivatkozott munkájában WETZEL is kiemeli, hogy a típus dominanciájába tartozó példány-fogalom nem

¹ A viszony hasonlít a korpusznyelvészetben használt lexikális egységsort összefogó *l e m m a* funkcionális státusához. Maga a lemma fogalma feleltethető meg a típus fogalmának, míg a hatókörébe tartozó morfológiai jelzettségű lexikális kifejezésváltozatok képezik a példányokat, amelyek persze egy más, morfológiai, morfoszintaktikai vagy morfofonológiai szemszögből szemlélve egyéb, nem lemmatikus típushoz is tartozhatnak, függetlenül előfordulásuk kvantitatív adataitól.

azonos a gyakorisági mutatók alapján azonosítható előfordulás természetével. Előbbit éppen a típushoz tartozás mibenlétéből fakadóan kvalitatív jegyek dominanciája jellemzi, míg utóbbi jellege pusztán kvantitatív. A típus szintjén megmutatkozó azonosító jegyek WETZEL megállapítása szerint rekurzívok és univerzálisak, s altípusaik szintjén is megmutatkoznak. Nézete szerint, míg a típus objektív természetű s objektív módszerekkel azonosítható, addig a példány egyedi reprezentáció, ugyanakkor tükrözi típusának univerzális, prototípusos sajátosságait.

A típus és a példány kurrens, rendszerelméleti ismérvekre alapozott fogalmát a szövegtanban használt szöveg típus kifejezés fogalmára vonatkoztatva, a szövegtipológia legfontosabb feladatát abban látom, hogy azonosítva a típusok releváns jegyeit, a tipizálás rendszerének valós alapjait feltárva, állapítsa meg a típuskategoróriák hierarchikus felépítettségét, és ennek ismeretében jellemezze az egyes szövegtípusokat. Nézetem szerint a szövegtípusoknak és altípusaiknak, valamint azok tovább bontott fajtáinak releváns, tartalmi és formai reprezentációs jegyeik alapján határozott átfedéseket kell mutatniuk a prototípusos kategoriális ismérvekre támaszkodva, melynek ismeretében a mátrixjegy-analízis eszközeivel lesz kibontható az egyes szövegtípusok és szövegfajták kategorizálódásának rendszere. Ezúton juthatunk el a szövegtípus és a szövegfajta függőségi viszonyrendszerének valós megismeréséhez és tárgyalásához, kategoriális megkülönböztetéséhez, az egyes szövegtípusok és szövegfajták fogalmi skópuszának jellemző, egymástól eltérő és egymással átfedéseket mutató vonásai feltárásához. A szövegtípus és szövegfajta kategoriális státusának megkülönböztetése ugyanis esszenciális feladata (és a mai napig adóssága) a szövegtipológiának. A javasolt mátrixjegy-azonosítás eszközeivel válik azonosíthatóvá a *medianyelvi szöveg* szövegtípusként való kezelése, annak altípusaként a *sajtónyelvi szöveg*, utóbbinak alfajaként, szövegfajtaiként pedig az *újsághír* és a *sajtókommentár*, vagy a *vezércikk* típustani státusa. A típus és a példány fent körvonalazott megkülönböztetéséből fakadóan pedig a különféle napilapokban megjelenő, a kibocsátó hírcsatornák, források hiranyaga alapján készült újsághír-cikkváltozatokat szövegpéldányoknak, míg a megjelent szövegpéldányok összességét az adott hír előfordulásainak tartjuk.² Az újsághírek prototípusos, sematikus hierarchikus modell-struktúráját BELL (1991: 171) azonosította az ún. történetnyelvtanok ágrajzos szerkezeti sémáihoz hasonló formában.

A szövegfajtákat és a kategoriális tartományukba tartozó szövegpéldányokat általában konstrukciós, konstitúciós, valamint stílusbeli formai megkötöttségek, a szövegreprezentáció konvencionalizáltsága jellemzi, melynek foka és módzatai ugyanakkor a közvetítő médiumtól, valamint a befogadói individuum jellegétől és az információközvetítés kontextuális tényezőitől függően, ideértve a tudásvilág sematikus strukturáltságának tényezőit is, szinkrón és diakrón szempontból is egymástól eltérőek lehetnek. Szemléletesen megmutatkozik ez például a *levélforma* különféle szövegpéldányainak (*személyes* vs. *hivatalos* vs. *elektronikus levél*), valamint az ezekhez a példányokhoz tartalmi jellegében és funkciójában

² Megjegyezzük, hogy TOLCSVAI NAGY szövegtanában (2001: 157, 159) a hírszövegeket alapvetően monológ jellegű szövegtípusként kezeli. Persze nem minden újsághír narrativisztikus természetű. Narratív szerkezetű általában egy baleseti vagy a terrorizmussal kapcsolatos eseményt ismertető hír, de akár annak is lehet más típusú, például evaluatív része.

köthető *szóbeli, írásbeli* (pl. *kézzel írt* vagy *elektronikusan rögzített*) *üzenet* és az ún. *memó* (sematikus gyorsüzenet) vagy *távirat* létrehozásában. (Nem véletlenül használják a túlredukált diskurzusok vagy írásbeli közlések stílusának jellemzésére a *távirati stílusban beszél/kommunikál/ír* kifejezést.)

Az általam altípusként és szövegfajtaként kategorizált szövegek mátrix-jegyekkel jellemezhető közös sajátásaik alapján tovább bonthatók a tartományukba tartozó alkategóriákba, azaz altípusokba, míg végül a kategorizálás folyamata el nem jut a szövegpéldány szintjéig. Így a *humoros szöveg* típust képez, melynek egyik válfaja, alkategóriája a *verbálisan kifejezett humor*, ennek pedig további altípusát képezi az interperszonális kommunikációban potenciálisan megnyilvánuló ún. *konverzációs humor*. Ennek körébe tartoznak szövegfajtaként a *viccek*, melyek fő alfajait képezik a viszonylag kötött tematikai progresszióra épülő és formai reprezentációjuk tekintetében is konvencionálisan kötött ún. *előregyártott viccek*, melyeknek tematikájukban egységes csoportjait, alfajait képezik például az *anyósviccek*, az *állatviccek*, az *etnikai jellegű viccek*. Az utóbbi, vicc formájában rögzült szövegfajta pedig megjelenhet akár a verbális kommunikációban kifejezett, a narratív szövegprodukciónak sajátosságait mutató vicc-példányokban, akár pedig tematikailag rendezett, nyomtatásban megjelentetett viccgyűjteményekben. A viccszövegek sajátos szövegkonstitúciójának nélkülözhetetlen elemei a tematikát meghatározó kulcsszavak közvetlenül a szöveg elején, melyek státusuknál fogva tudáskeret- és forгатókönyvszerű ismereteket aktiválnak a memóriából. A narratív módban előadott viccekben ezt követi a történeteszerű kibontás, majd a záró szakaszban fejeződik ki a mintegy sztenderdként konvencionálisan forгатókönyvi oppozíció a vicc csattanójaként. (A nyelvileg kifejezett humorszövegek tipizálását illetően I. DYNEL 2009-es tanulmányát, a forгатókönyv-oppozíciók kifejeződését vizsgáló viccszövegek modellértékű elemzését illetően pedig I. RASKIN 1985-ben megjelent úttörő monográfiáját.)

2. A szöveg- és diskurzus-tipizálásnak egy, a fentiekől funkcionális és módosítási tekintetben eltérő aspektusát képezhetné egy olyan vizsgálat, amely a nyelvészeti pragmatika egyik kiténtetett elméleti modellje, a beszédaktus-elmélet szemszögéből kísérelné meg a szövegprodukciónak és befogadásnak közti viszony tipológiai szempontú vizsgálatát. A szövegprodukciónak csaknem valamennyi formája és válfaja ugyanis céljaiban azonosítható valamely beszédaktusként, kommunikációs ereje alapján valamint konvencionális reprezentációs formáját illetően is tipizálható valamely illokúcióként a BACH–HARNISH szerzőpáros által tétélezett keretben (1979: 41–55) az illokúciók négy fő típusát képező konstatívumok, direktívák, elkötelezettséget, valamint reagálás-aktusokat kifejező beszédaktusok fajtájaként³, számításba véve az egyes fajták megvalósulását követő ún. perlokúciós hatások módosításait is. Sajnálatos módon a beszédaktus-elmélet legkiemelkedőbb reprezentánsai vizsgálataik kereteit nem szándékozták kiterjeszteni egy egysé-

³ SEARLE (1976) néhány évvel korábban öt fő típusban tétélezte az illokúciós aktusokat: reprezentatív jellegű, alapvetően állítást kifejező asszertívumok, direktívák, elkötelezést kifejezők, expresszív aktusok, deklarációk. Mi a releváns szakirodalomban nagyobb elfogadottságot élvező, BACH–HARNISH (1979) által ajánlott tétélezést tartjuk elfogadhatóbbnak.

gen, legfőképpen a rendszernyelvészeti mondatfogalom terjedelmén túl, a megnyilatkozások terjedelmileg és tartalmi, valamint formai tekintetben komplexebb reprezentációjának funkcionális értelmezése, a szöveganalízis irányába (ANDOR 2011: 124–125).

Például az illokúciók negyedik típusába sorolt *üdvözlést kifejező beszédaktusok* szövegfajtájaként kellene analizálni nyelvenként az *üdvözlő (szóban vagy írásban megjelenített) szövegek* konvencionálisan elvárt, alapvetően adott kontextuális keretek között megvalósuló/megvalósított formális, tudáskeret-alapú és tartalmilag forгатókönyvszerűen tételezett változatait, összevetve ezeket az *üdvözlés* szövegpéldányainak kulturális sokféleségével. Ugyancsak az *üdvözlő szövegfajták* szövegpéldány tételeként lenne észszerű és empirikus tekintetben reális a *köszöntés*, a *köszöntőszövegek* illokúciós erejének, formai megvalósításának, valamint produkciójuk kulturális és kontextuális konvencióinak vizsgálata, kimutatva ebben a prototípusos elemeket és összevetve őket a szövegvariánsok szituációhoz kötött jellegével, jellegzetességeivel. Hasonló komplex analízis lenne végrehajtható a különálló illokúciós típusokhoz tartozó szövegfajták közti pragmatikai bázisú, szintén szocio-kulturális alapú, fogalmi keret- és a hozzá kapcsolódó forгатókönyv-konceptualizáció révén reprezentált diskurzuskapcsolatokat illetően (pl. a direktívumokhoz tartozó *kérések, elvárás- vagy kívánság-kifejezések* és a *reagálás-aktusok* szövegfajtáinak körébe tartozó *köszönési formák*, szintén nyelvspecifikus módon konvencionalizált *formulák* formai és tartalmi, lexikálisan és procedurálisan kifejezett szövegpéldány-változatai között).⁴

3. A következőkben a *szövegműfaj* kategóriájának kérdéskörével foglalkozunk, megvilágítva a *szövegtípus* tipológiai kategóriájához való viszonyának jellegét. Ahogy a jelen tanulmány bevezető részében említettük, a műfaj fogalmi kategóriáját tradicionálisan az irodalomtudomány tárgykörébe tartozónak tartották a kutatók (és tartják ma is sokan). S talán ennek köszönhetően áll fenn az a tény, hogy a műfaj fogalmának szövegtani státusának tárgyalása jóval több figyelmet kapott a szövegtani szakirodalomban, mint a szövegtípus szövegtipológiai fogalma. A műfaj – azaz más kifejezéssel illetve: a zsáner – az irodalomelméleti terminológiában a felettes, a műfaji sokféleséget összefogó *műnem* alkategóriáját képezi. Alapvetően háromféle műnem: a líra, a próza és a dráma tartományába tartozóan osztályozzák az irodalmárok a különféle műfaji kategóriákat. Ugyanakkor megállapítható, hogy nem tisztázott az irodalomelméleti kategorizáció viszonya a szélesebb körű szövegtani kategorizálás nomenklatúrájához. A szövegtípus és szövegfajta, valamint a műnem és a műfaj viszonyának értelmezése és tudományos precizitással végrehajtott specifikációja a mai napig adóssága a szövegtani kutatásoknak.

⁴ A szövegtipológiai klasszifikáció során a *szövegfajta* alatti szintet mi a *szövegpéldány* fent körülírt tételének neveztük. A szöveg- és diskurzusreprezentációnak ez a szintje BIBER–CONRAD (2009: 4) nyomán *szövegvaltozat*nak is tartható. Mindkettőt a tartalmi, konstrukciós, formai reprezentációs, formulaikus kifejezőmód azonos szintje, ugyanakkor a kommunikációs kontextustól függő szisztematikus formai megjelenítés sokfélesége jellemzi.

A szövegműfaj fogalmának leválasztását az irodalomelméleti státusú fogalomról HÁMORI ÁGNES kísérelte meg (2006: 165–166), részletesen specifikálva és a társalgási műfajhoz tartozó példaelemzéseken keresztül is tárgyalva a műfajiság jellemző funkcionális és konstrukciós, szövegkonstitúciós és szövegpragmatikai vonásait. Csupán a felvetés, a kifejezetten szépirodalmi műfajoktól eltérő, illetve velük esetlegesen érintkező példahivatkozás céljából, továbbá a szélesebb körű vizsgálatok irányába mutató szándékkal említtem meg a *sírfeliratok* szövegfajtájának két kultúraspecifikus válfaját, szövegpéldány státusú változatát, a csupán adatközlő funkciót ellátó *sírfeliratok* és a *sírversek* szövegeit. Ezek kulturális beágyazottságát mutatja, hogy míg hazai kultúrkörünkben az előbbi szövegpéldányforma képezi a meghatározó sztenderdet prototípusos formatív követelményeivel (bár léteznek a magyar kultúrkörben is jellegzetes *sírversek*), addig például az angolszász kultúrák változataiban megszokott a verselő búcsúzkodást kifejező *sírvers*, humoros tartalmának kifejezőmódjával jellemezve az elhunyt személy vagy akár házi kedvenc állat egyéniségét. A *sírversek* példányai, ahogy elnevezésük is sugallja, műfaji tekintetben az irodalmi szövegek körébe tartoznak, de egyúttal szövegpéldányai az általános szövegtani tipológiának is. (Megjegyezzük, hogy ettől eltérő médium szövegpéldányainak körébe tartoznak a zeneileg és nyelvileg együttesen, de szintén kultúraspecifikus módon kódolt *síratódalok*. BÓKAY [2006: 179] József Attila Kései *sírató* című költeményét elemezve megjegyzi, hogy a *síratót* költői műfajnak tartja.)

Az irodalmi szövegtipológia további érdekes példáit, a tipizálási ismérvek határainak egybemosódását illusztrálják a *prózaversek*, valamint az ún. *hosszúversek* szövegpéldányai. Utóbbi terminológiai megjelölésének alapját a szöveg terjedelmének paramétere képezi. Ellentétpárja, a *rövidvers* kategóriája nem szerepel a szépirodalmi művek tipustani kategóriájaként, annak ellenére, hogy bőségesen lennének arra szövegi példák. Gondoljunk csak a műfajilag tipizált, erős tartalmi és formai kötöttségekkel rendelkező rövid terjedelmű, eredetét tekintve japán versekre, a *haiku* és a *waka* műfajára, vagy WEÖRES SÁNDOR egyszavas, egysoros költeményeire. A hosszúvers viszonylag későn megjelent poétikai kifejezésformáját pedig legjobban talán a szürrealizmus szabadvers-költészete példázza. (BÓKAY ANTAL irodalomkutató véleménye szerint a hosszúvers nem típus, nem műfaj, hanem inkább költői gyakorlat, stratégia kifejezőmódja [személyes kommunikáció, 2017. 05. 8.].) Ami az ún. prózavers műfaji kategóriáját illeti, az – ahogy nevében is megfogalmazódik – szövegfajtaként formai reprezentációjában összeköti a műnem két tipustani formációját: a prózai, valamint a poétikai kifejezőmódot. Érdekes példájaként József Attila kevésbé ismert és elemzett írását, az 1925-ben, a költő bécsi és párizsi tartózkodásának periódusát megelőző avantgárd korszakában keletkezett, de az avantgárd, sőt, a szürrealisztikus kifejezőmód stílusjeleit határozottan mutató Piros történetet említtem: kéziratos formájában keresztjelekkel versszakszerűen szakaszolt tagolásával, prózaszerűségével, szürrealisztikus eszközökkel prózailag kifejezett, álomszerű, szinte inkoherens módon egymáshoz illesztett képsoraival. Azon kevesek számára, akik egyáltalán ismerték szövegét (pl. SZABOLCSI MIKLÓS, BORI IMRE, TÖRÖK GÁBOR), műfaji kategorizálása nem volt egyszerű, a mű megbízható tipustani besorolása a jövő kutatóinak feladata.

Az irodalmi műfajértelmezés és a szövegtani tipológiai, elsősorban szemantikai-pragmatikai, kognitív nyelvészeti bázisú és szemléletű műértelmezés együttes megvalósítását jól példázzák TÁTRAI (2011a, 2011b) szépirodalmi prózaszövegeket analizáló értelmezései, amelyek szintén arra mutatnak rá, hogy a műfaj fogalmának irodalomelméleti és nyelvtudományi, szövegtani státusát illető vizsgálatok a műfajfogalom diszciplinárisan egyesített, összevont keretei között hatékony módon hajthatók végre. A szövegkonstitúció perspektivikusságának szerepét illető kutatások, valamint a prototípusos és formulaszerű kifejezésmód gradációs jellegének bizonyítása azonban további, nagyobb volumenű szövegmintákon végrehajtott, empirikus validitású kísérletes pragmatikai vizsgálatokat igényelnek, kellő számú szövegértelmező kísérleti alany bevonásával.

A fentiek kapcsán felvetődik a sarkalatos kérdés: léteznek-e a műfajnak szövegtípusai vagy szövegfajtái? Perspektivikusan kifejezve, a válasz úgy fogalmazható meg, hogy a műfajnak léteznek szövegfajtái, míg a típusnak minden bizonnyal nincsenek műfajai. A viszony tudományos értelemben vett megbízható feltérképezése a kognitív bázisú nyelvtudomány és korpusznyelvészet, valamint a kognitív irodalomelméleti poétika összevont skópuszú, empirikus alapú vizsgálatát igényli.

4. A szövegtípus és szövegműfaj fogalma közti érintkezések vizsgálatával kapcsolatban tett felvetéseimet hozzászólásomban egy vitális fontosságú aspektus rövid tárgyalásával kívánom zárni, amelynek háttérfogalmával a hazai szövegtipológiai kutatások ez ideig csak elnagyoltan vagy egyáltalán nem foglalkoztak. A kérdés az ún. *regiszterspecifikáció* mibenlétét és funkcionális szerepének értelmezését, tényezőinek leírását illeti.

A regiszteralapú szöveganalízis talán legismertebb kutatója az amerikai korpusznyelvész, DOUGLAS BIBER, aki a korpuszalapú szociolingvisztika eszköztárával évtizedek óta folytat kvantitatív bázisú vizsgálatokat az angol nyelv szövegváltozatait illetően mind grammatikai, mind pedig variációs pragmatikai szemszögből, különféle, de főként a konverzációs és az akadémiai nyelvezet szövegfajtáihoz tartozó szövegpéldányokon. A regiszter hatókörét illető statisztikailag megalapozott megfigyeléseit összeveti a *zsáner-* és a *stílusbeli* szövegreprezentációra vonatkozó megállapításaival. BIBER nézete szerint a regiszter, a zsáner, a stílus a *szövegfajta* három különféle perspektíváját jeleníti meg (BIBER–CONRAD 2009: 2). Magukban nem képeznek szövegvariánsokat vagy típusokat (2009: 15). A *zsáner* dominánsan a szövegegész konvencionális strukturáltságát érinti. A *regiszter* a gyakori nyelvhasználati mutatók szerepét tárgyalja a variációs (pl. a dialektális nyelvváltozatokra, de ugyanúgy a szociolingvisztikai, a társadalmi rétegek szerinti változatokra vagy akár az idiolektusokra figyelmet fordító) pragmatika korpuszalapú eszközeivel, nem feltétlenül a szövegegészre, hanem inkább annak részeire, komponenseire vonatkozóan. A szövegpéldányok regiszteralapú eltérései funkcionálisak, a formai reprezentáció tekintetében erősen kultúrspecifikus sajátosságokat mutatnak. A *stílus* is használatalapú perspektívát képez, de BIBER megítélése szerint elsősorban esztétikai bázisú nyelvtudományi és irodalomelméleti részdiszciplína, nem rendelkezik funkcionális státussal. A stílus normálisan egy regiszteren vagy

zsáneren belül (nem pedig mellette) nyilvánul meg (BIBER 2009: 18). A három perspektíva skópusza számos tekintetben érintkezik egymással. Mindhárommal illetően vitális a formai realizáció kérdése, de ugyanolyan fontos szerepet játszanak a reprezentáció konvencionálisának tényezői is, szoros összefüggésben a diakrón és szinkrón szinten egyaránt meghatározó regularizációs folyamatokkal.

A fentiek alapján feltétlenül javasolható BIBER nyelvelméleti nézeteinek és kutatási gyakorlatának mielőbbi integrálása a hazai, kognitivisták szemléletű szövegtani vizsgálatok metodológiájába.

Kulcsszók: szövegtípus, szövegműfaj, szövegfajta, típus, példány, regiszter, szöveg.

Hivatkozott irodalom

- ANDOR JÓZSEF 2011. Reflections on Speech Act Theory: An Interview with John R. Searle. *International Review of Pragmatics* 3: 113–134. [https://doi.org/10.1163/\[-\]187731011x563755](https://doi.org/10.1163/[-]187731011x563755)
- BACH, KENT – HARNISH, ROBERT M. 1979. *Linguistic Communication and Speech Acts*. The MIT Press, Cambridge (MA).
- BELL, ALLAN 1991. *The Language of News Media*. Blackwell, Oxford.
- BIBER, DOUGLAS – CONRAD, SUSAN 2009. *Register, Genre, and Style*. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511814358>
- BÓKAY ANTAL 2006. *Lira és modernitás – József Attila én-poétikája*. Gondolat, Budapest.
- DYNEL, MARTA 2009. Beyond a Joke: Types of Conversational Humour. *Language and Linguistics Compass* 3: 1284–1299. <https://doi.org/10.1111/j.1749-818x.2009.00152.x>
- GOFFMAN, ERVING 1974. *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Harper and Row, New York.
- GROSSE, ERNST ULRICH 1974. *Texttypen. Linguistik gegenwärtiger Kommunikationsakte*. Kohlhammer, Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz.
- GÜLICH, ELISABETH – RAIBLE, WOLFGANG 1975. Textsorten – Probleme. In: MOSER, HUGO Hrsg., *Linguistische Probleme der Textanalyse*. Jahrbuch 1973 des IdS. Schwann, Düsseldorf. 144–197.
- HÁMORI ÁGNES 2006. A társalgási műfajokról. In: TOLCSVAI NAGY szerk. 2006: 157–181.
- HEINEMANN, WOLFGANG 2000. Aspekte der Textsortendifferenzierung. In: BRINKER, KLAUS – ANTOS, GERD – HEINEMANN, WOLFGANG – SAGER, SVEN FREDERIK Hrsg., *Text- und Gesprächslinguistik. Linguistics of Text and Conversation. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. HSK. 16. Walter de Gruyter, Berlin – New York. 523–546.
- RASKIN, VICTOR 1985. *Semantic Mechanisms of Humor*. Dordrecht, Reidel.
- SEARLE, JOHN R. 1976. A classification of illocutionary acts. *Language in Society* 5: 1–23.
- TÁTRAI SZILÁRD 2006. A narratív diskurzusokról – pragmatikai nézőpontból. In: TOLCSVAI NAGY szerk. 2006: 211–232.
- TÁTRAI SZILÁRD 2011a. Stílus, nézőpont és irónia – Szerb Antal két elbeszélésében: Szerelem a palackban, Cynthia. In: SZIKSZAINÉ NAGY IRMA szerk., *A stíluskohézió eszközei a modern és posztmodern szövegekben*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 239–251.

- TÁTRAI SZILÁRD 2011b. *Bevezetés a pragmatikába: Funkcionális kognitív megközelítés*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2006. A szövegtipológia megalapozása kognitív nyelvészeti keretben. In: TOLCSVAI NAGY szerk. 2006: 64–90.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR szerk. 2006. *Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- WETZEL, LINDA 2008. *Types and Tokens: An Essay on Universals*. The MIT Press, Cambridge (MA).

On the concepts of text type and textual genre and their relationship: A commentary

In the first part of this commentary on the relations between text type and textual genre, a type–token-based classification of textual formations is adumbrated in set theoretical terms, wherein the major formatives identified and circumscribed are text type, textual form, textual subtype and textual token. In the second part the concept of textual genre is outlined and its formative notions are merged with those of text-typological forms of representation. In the final section, the functional role and relevance of register are discussed from the point of view of text-typological research.

Keywords: token, register, text, text kind, text type, textual genre, type.

ANDOR JÓZSEF
Pécsi Tudományegyetem